

Danuta Parlak

**Specyfika mowy dyskryminującej
używanej wobec osób starszych**

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH
(elderspeak)

Warszawa, 2017

Spis Treści

Co to jest ageism?	3
Charakterystyka mowy <i>Elderspeak</i>	3
Stereotypy na temat starości i osób starszych a język <i>elderspeak</i>	5
Społeczny kontekst występowania protekcyjnego stylu mowy	6
Komunikacja w relacjach opiekuńczych – nie tylko w warunkach instytucjonalnych.....	8
Następstwa dyskryminującego stylu mowy	10
Osoby starsze wobec protekcyjnego stylu komunikacji – wybór odpowiedniej reakcji.....	10
Jak wspomagać komunikację z osobami starszymi	12
Bibliografia:	14

Specyfika mowy dyskryminującej używanej wobec osób starszych (*elderspeak*)

Co to jest ageism?

Ageism jako zjawisko społeczne oznacza odmienne traktowanie ludzi starszych wyłącznie ze względu na ich wiek, na podstawie uprzedzeń i stereotypów. Chociaż według rozszerzonego ujęcia¹ ageism może prowadzić zarówno do działań na korzyść osób starszych jak i przeciw nim, jednak głównie jest równoznaczny z negatywnym nastawieniem wobec ludzi starszych.

Ageism odwołuje się do rozpowszechnionych w społeczeństwie uprzedzeń i negatywnych stereotypów na temat starzenia się i osób starszych. Typowe jest określanie populacji osób starszych przede wszystkim w kategoriach deficytów i braków w różnych sferach funkcjonowania: utraty sprawności poznawczej, przygnębienia, bezradności. Ale stereotypy mogą zawierać także ambiwalentne przekonania, opisujące osobę lub grupę w terminach odnoszących się jednocześnie do cech pozytywnych i negatywnych. Przykładem jest wizerunek osoby starszej jako ciepłej i miłej ale zarazem zależnej i niekompetentnej życiowo.

Specyficzny język stosowany w komunikacji międzypokoleniowej jest jednym ze sposobów przekazywania i utrwalania tych negatywnych treści na temat starości i osób starszych. Jest przejawem i jednocześnie narzędziem ageizmu. Spotykany jest zarówno w sytuacjach interakcji rodzinnych jak i w publicznych relacjach społecznych.

Charakterystyka mowy *elderspeak*

W międzypokoleniowych relacjach, w komunikatach kierowanych przez młodsze pokolenia do osób starszych używana jest szczególna odmiana języka określanego jako *elderspeak*² ze względu na wiek adresatów. Jest łatwa do rozpoznania ponieważ wyraźnie różni się od sposobu porozumiewania się z innymi dorosłymi, nie należącymi do grupy osób starszych. W werbalnej oraz niewerbalnej charakterystyce przypomina mowę, jaką ludzie dorośli posługują się w kontakcie z małymi dziećmi, we wczesnym okresie rozwoju języka,

¹ Palmore, 2001

² *Elder* (ang.) – starszy; *speak* – mówić

dlatego nazywana jest *baby talk*. Główne cechy właściwe tej odmianie mowy można scharakteryzować następująco³:

- wypowiedzi są krótsze i uproszczone, przeważają zdania pojedyncze, stosowane jest bardziej ograniczone słownictwo,
- pojawia się więcej powtórzeń, pytań i zdań rozkazujących, (poleceń i nakazów), niż w komunikatach do innych dorosłych,
- częściej stosowana jest formy „my” zamiast „ja” i „ty”, czyli zwroty: „pójdziemy”, „zrobimy” zamiast „pójde/pójdiesz”, „zrobię/zrobisz”,
- charakterystyczną cechą jest nadmiernie poufały sposób traktowania osoby starszej, mówienie po imieniu (bez uzyskania zgody rozmówcy), nadużywanie formy „ty” zamiast „pan/pani” oraz zwroty „kochana/kochany”, „babciu”, „dziadku” w kontaktach z obcymi osobami,
- nadużywanie zdrobnień, co zwłaszcza w kontekście codziennych życiowych aktywności, („zjemy obiadek”, „zrobimy śniadanko”, „pójdziemy na spacer”) daje efekt infantylizacji komunikacji.

Towarzyszą temu specyficzne niewerbalne cechy, związane głównie z kanałem wokalnym komunikacji: ton mowy, wysokość głosu, tempo mówienia. Dla interakcji z osobami starszymi charakterystyczne są:

- wolniejsze tempo mówienia ze strony nadawcy,
- podwyższony ton głosu,
- większe zróżnicowanie intonacji, więcej wysokich dźwięków, charakterystyczne brzmienie wypowiedzi, przypominające mowę do małych dzieci.

Dodatkowo w międzypokoleniowych relacjach z ludźmi starszymi pojawiają się takie zachowania komunikacyjne, które jednoznacznie wskazują, która strona sprawuje kontrolę nad przebiegiem konwersacji. Obserwuje się:

- przedwczesne przerywanie wypowiedzi osoby starszej i „uzupełnianie” za nią dalszego ciągu (kończenie wypowiedzi),
- częstsze niż w przypadku komunikacji typu: dorosły-dorosły zadawanie pytań zamkniętych, sugerujących odpowiedź lub wręcz ją podpowiadających („Nie jesteśmy chyba zmęczeni, prawda?”),
- przesadne pochwały za nieznaczne dokonania,

³ Ashburn, Gordon, 1981; Caporaël, 1981; Caporaël i inni.,1983; Williams i inni., 2004

- więcej wypowiedzi typu „zachęta”, zamiast oferowania pomocy.

Przedstawione cechy, w tym między innymi infantylizacja komunikacji, znacząco większa liczba zdań o charakterze rozkazującym oraz pytającym, wskazują na niższy status odbiorcy tak formułowanych wypowiedzi, czyli osoby starszej i dominującą pozycję młodszego wiekiem nadawcy (pełnienie roli dyrektywnej). W całości wymienione cechy składają się na sposób porozumiewania określany jako protekcyjny wzorzec języka (*patronizing speech*), określany także jako *elderspeak*.

Stereotypy na temat starości i osób starszych a język *elderspeak*

Język *elderspeak* ma swoje źródło w stereotypowych przekonaniach na temat starości. Są to z reguły stereotypy o charakterze negatywnym, czyli postrzeganie osób starszych poprzez przypisywaną im m.in. sztywność przekonań, nieproduktywność, przygnębienie, samotność, zgorzknienie, brak energii i chęci do życia. Stereotypowe przekonania dotyczą także kwestii związanych z mową ludzi w wieku starszym. Cechy takie jak rozwlekłość („gadulstwo”), powtarzanie wypowiedzi, powracanie do pewnych tematów lub wątków, wahanie składają się na charakterystyczny wizerunek zachowań komunikacyjnych osób starszych w oczach młodszych pokoleń.

Protekcjonalny styl mowy używanej w kontaktach z osobami starszymi jest efektem istnienia tych rozpowszechnionych stereotypów.⁴

Według *teorii akomodacji mowy* ludzie dostosowują swój sposób porozumiewania się do partnera interakcji, podkreślając różnice lub przeciwnie, starając się upodobnić, przystosować do stylu komunikacyjnego drugiego uczestnika interakcji.⁵ Proces ten obejmuje zarówno werbalne środki przekazu (dobór słownictwa, sposób budowania wypowiedzi) jak i niewerbalne elementy komunikacji (ton głosu, mimika, postawa ciała).

Komunikacja *elderspeak* jest przejawem nadmiernego dostosowania się do rozmówcy w relacjach międzypokoleniowych. Postrzeganie rozmówcy zgodnie z negatywnym stereotypem osoby starszej prowadzi do realizacji specyficznych działań komunikacyjnych.

Nadawca angażuje się w taki sposób porozumiewania się, który w jego przekonaniu jest odpowiedni do obniżonych, (jego zdaniem), możliwości funkcjonowania starszego uczestnika relacji i ma służyć efektywnej komunikacji. Przyjęte z góry założenia na temat

⁴ Hess, 2006; Hummert, Shaner, 1994

⁵ Giles i inni. 1991, Keaton, Giles, 2015; Nussbaum i inni., 2005

określonych cech osoby starszej narzucają sposób porozumiewania się, zgodny z tymi założeniami. Przykładowo: dla młodszego partnera rozwiązaniem problemu rozwlekłości wypowiedzi osoby starszej jest kontrolowanie przebiegu rozmowy poprzez zadawanie zamkniętych pytań i ograniczanie skłonności do dygresji za pomocą stanowczego ucinania pewnych wątków.

Stereotypowy wizerunek osoby starszej służy uczestnikom relacji społecznych, jako wyznacznik wyboru określonego stylu komunikacji, choć w rzeczywistości wizerunek ten nie musi odpowiadać prawdzie. Chociaż wypowiedzi kierowane są do osoby o konkretnych, indywidualnych cechach, jednak z punktu widzenia nadawcy adresat jego wypowiedzi posiada cechy, zgodne z jego stereotypowym wyobrażeniem człowieka starszego. Wizerunek osoby starszej, jakim dysponuje partner interakcji decyduje o sposobie porozumiewania się z tą osobą: wyborze komunikacji typu dorosły-dorosły czy *elderspeak*.

Spółeczny kontekst występowania protekcyjnego stylu mowy

Można wskazać na 3 główne obszary społecznych relacji, w których osoby starsze stykają się z językiem typu *elderspeak*:

1. krąg najbliższych relacji osobistych; obejmujących relacje z członkami rodziny, (bliskiej oraz dalszej), związki pokrewieństwa oraz relacje przyjacielskie (dotyczące indywidualnie definiowanych związków przyjaźni, koleżeństwa oraz relacji towarzyskich),
2. relacje społeczne w przestrzeni publicznej, z reguły o charakterze kontaktów formalnych z osobami nieznanymi lub słabo znanymi (sporadycznie powtarzające się relacje – sklepy, urzędy, banki i inne instytucje świadczące usługi).
3. relacje w ramach szeroko rozumianego wsparcia i pomocy, udzielanych w warunkach instytucjonalnych, niekoniecznie w ramach pobytu stacjonarnego osoby starszej (szpitale, placówki medyczne, domy pomocy)

Jeśli chodzi o kontekst relacji z **kręgu rodzinnego**, osoby starsze w różny sposób przyjmują i oceniają wypowiedzi w stylu protekcyjnym, w zależności od tego, kto jest ich nadawcą: członek rodziny, przyjaciel, opiekun. Dokonując oceny komunikatu osoby starsze biorą pod uwagę dwa wymiary mowy *elderspeak*: 1.) wymiar emocjonalny – oznaczający komunikowanie uczuć, bliskości, okazywanie wsparcia i postawy opiekuńczej, oraz 2.) wymiar dominacji, kontroli, poczucia wyższości w stosunku do rozmówcy. Komunikaty ze strony przyjaciół postrzegane są raczej w kategoriach okazywanego „ciepła” i oceniane

jako zawierające mniejszy stopień dominacji, niż wtedy, gdy nadawcą komunikatu noszącego cechy *elderspeak* była mało znana osoba świadcząca im usługi.

Mowa *elderspeak* w przypadku osób starszych mieszkających w rodzinnych domach używana jest głównie przez osoby pełniące zawody medyczne oraz świadczące różnego rodzaju usługi opiekuńcze⁶. Protekcyjny styl mowy w *sferze komunikacji publicznej*, czyli w relacjach międzypokoleniowych zachodzących między osobami nieznanymi lub słabo znanymi osobom starszym, pojawia się na skutek aktywizacji stereotypów związanych z wiekiem, wywołanych wyglądem zewnętrznym osoby starszej. Na podstawie dostrzeganych na pierwszy rzut oka fizycznych cech starości, (siwe włosy, zmarszczki, pochylona sylwetka, sposób chodzenia), uczestnik społecznej interakcji tworzy wyobrażenie na temat osoby, z jaką ma do czynienia. Wygląd zewnętrzny nie tylko pozwala szybko ocenić szacunkowy wiek rozmówcy, ale odgrywa też istotną rolę w uruchamianiu stereotypów związanych z wiekiem.⁷ Starszym grupom wiekowym ok. 80 letnim przypisywane są w większym stopniu negatywne cechy niż osobom młodszym ok.60 letnim⁸. Wygląd zewnętrzny wpływa tym samym na sposób, w jaki ludzie starsi są traktowani w relacjach społecznych. Na podstawie powierzchownych cech zewnętrznych przypisywane są im cechy dotyczące nastroju, stanu emocjonalnego lub kondycji poznawczej, co decyduje następnie o wyborze sposobu porozumiewania się z nimi. Na przykład sposób chodzenia osób starszych sprawia, że wyglądają na słabszych i bardziej nieszczęśliwych, niż gdyby ich krok był bardziej sprężysty i młodzieńczy⁹, a to z kolei może się przyczynić do potwierdzenia stereotypu: stary czyli przygnębiony, depresyjny i używania protekcyjnego języka.

Otoczenie w jakim znajduje się starsza osoba, również może przyczyniać się do szybkiego aktywizowania negatywnych stereotypów na jej temat. Osoba starsza przebywająca w szpitalu lub placówce opiekuńczej ze względu na sam fakt pobytu w takim miejscu, kojarzącym się jednoznacznie z udzielaniem pomocy, postrzegana jest jako bardziej niesamodzielna niż osoba w podobnej kondycji psychofizycznej, ale przebywająca w domu rodzinnym. W relacjach wsparcia i pomocy język *elderspeak* występuje szczególnie często.

⁶ O'Connor, St Pierre, 2004

⁷ Zebrowitz, 1999

⁸ Hummert i inni, 1997

⁹ Zebrowitz, 1999

Komunikacja w relacjach opiekuńczych – nie tylko w warunkach instytucjonalnych

Relacje wsparcia i pomocy, ze względu na asymetryczny charakter (pomagający i wspomagany), predysponują do postrzegania osoby starszej jako słabej, bezradnej, zależnej. Badania potwierdzają, że relacje pomocowe adresowane do osób starszych sprzyjają komunikacji protekcyjnej. Język *elderspeak* jest powszechnie używany w różnych typach pomocy, o charakterze medycznym, socjalnym, opiekuńczym – zwłaszcza w warunkach instytucjonalnych¹⁰.

- Średnio 22% wszystkich wypowiedzi kierowanych przez personel do osób starszych w domach pomocy stanowi język typu *baby talk* czyli przypominający mowę używaną w kontaktach z małymi dziećmi.¹¹
- 40% opiekunów, zarówno w warunkach pomocy instytucjonalnej jak i świadczonej w środowisku domowym używa protekcyjnego języka, który osoby starsze oceniają jako poniżający¹²
- Protekcyjny typ mowy używany jest w kontaktach z osobami starszymi przebywającymi w placówkach opiekuńczych, zwłaszcza długoterminowych, przez różnych rozmówców. Nie tylko personel, ale również członkowie rodziny oraz inne osoby odwiedzające posługują się nim, kierując się stereotypowym obrazem rezydenta tego typu placówek jako osoby bezradnej i zależnej od innych.¹³

Badania wykazały, że osoby, używające w relacjach z ludźmi starszymi, mowy neutralnej (typu dorosły-dorosły), są postrzegane jako kompetentne, odnoszące się z szacunkiem do starszych uczestników relacji i oceniane bardziej pozytywnie niż osoby stosujące protekcyjny styl mowy.¹⁴ Jednak wśród personelu szpitali i placówek opiekuńczych (domy pomocy) właśnie ten styl komunikowania się wciąż często występuje.

„I w tym wszystkim na przykład leżycie państwo, w piżamie lub koszuli, bez wierzchniego ubrania, połamani, potwornie źle się czujący, a tu wchodzi ktoś i od razu do was na „ty”, wyłącznie dlatego, że leżycie. A jeszcze, jak nie daj Boże macie siwe włosy, to woła do was „babciu”, „dziadku”, bo jesteście starzy. A naprawdę dlatego, że się nie możecie

¹⁰ Parlak, 2000; Williams, Warren 2009; Ashburn, Gordon, 1981

¹¹ Caporaël, 1981

¹² Caporaël i Culbertston, 1986; Williams i inn. 2004

¹³ O’connor i St.Pierre, 2004

¹⁴ Ryan i inni., 2000

ruszać.(...) Przecież nie mówi się „babciu” ze starochińskiego szacunku dla starszych, tylko dlatego, że ma się do czynienia z niepełnosprawnym. Szanowne skądinąd nazwy pokrewieństwa zmieniają się nagle w coś byle jakiego, dla tak nazywanych nieznosnego. Ale nikt ich nie pyta, czy się na to zgadzają...”¹⁵

Osoby starsze doświadczające takich zachowań komunikacyjnych oceniają je jako degradujące, wskazujące na ich niski status w tej sytuacji i narzucające im postawę zależności od otoczenia, w szczególności od osób, które posługują się w stosunku do nich takim sposobem porozumiewania się.

Tymczasem osoby udzielające wsparcia ludziom starszym uznają mowę typu *elderspeak* za bardzo skuteczny sposób porozumiewania się, a nawet postrzegają go jako język preferowany przez ludzi starszych¹⁶.

Badania wykazują, że personel sprawujący funkcje opiekuńcze wobec osób starszych pozostających w warunkach długoterminowej instytucjonalnej opieki, posługuje się językiem *elderspeak* w intencji uzyskania od podopiecznych konkretnych celów.. W przekonaniu opiekunów używanie tego typu języka w komunikacji z osobami starszymi:

1. wpływa na poprawę samopoczucia osób starszych (63%),
2. dzięki niemu opiekunowie sprawiają wrażenie bardziej przyjaznych (42%),
3. pomaga osobom starszym lepiej rozumieć werbalne komunikaty (23%),
4. sprawia, że osoby starsze chętniej współpracują z opiekunami przy wykonywaniu czynności opiekuńczych (15%)

Przedstawione dane pozwalają lepiej poznać motyw i przekonania osób komunikujących się z osobami starszymi w warunkach pomocy instytucjonalnej. Jednak z drugiej strony warto podkreślić, że wiele osób pracujących z ludźmi starszymi, nie ma świadomości, że posługuje się językiem protekcyjnym i nie zdaje sobie sprawy z potencjalnie negatywnych konsekwencji używania takiego języka.

Istnieją dowody, że zyskując tę wiedzę i świadomość, opiekunowie podejmują próby modyfikowania swojego sposobu komunikowania się z ludźmi starszymi. Ma to istotne znaczenie dla przebywających w placówkach opiekuńczych ludzi starszych, ponieważ relacje z personelem mogą stanowić nawet do 80% wszystkich kontaktów społecznych.¹⁷ Sposób, jaki przybierają te relacje, może mieć wpływ na zachowanie osób starszych, na ich postawy wobec siebie i świata.

¹⁵ Baranowska, 1994, s.13

¹⁶ Caporaël i inni., 1983

¹⁷ Williams i inni., 2004

Następstwa dyskryminującego stylu mowy

U ludzi starszych, zwłaszcza tych, którzy zetknęli się wielokrotnie z komunikatami typu *elderspeak* pojawiają się zmiany w różnych sferach funkcjonowania, na poziomie psychologicznym, społecznym a także poznawczym i fizycznym:¹⁸

- Obniżona samoocena, poczucie mniejszej wartości (negatywne postrzeganie samego siebie przez osoby starsze.
- Poczucie utraty osobistej kontroli lub zmniejszonej kontroli nad własnym życiem.
- Poczucie bezradności.
- Mniejsze zaufanie do własnych kompetencji komunikacyjnych.
- Akceptacja przez osoby starsze negatywnych stereotypowych treści przekazywanych im w sposobie komunikowania (mechanizm samospełniającej się przepowiedni, *self-fulfilling prophecy*).
- Zmniejszenie liczby relacji społecznych, wycofywanie się z życia społecznego.
- Negatywny wpływ na funkcjonowanie poznawcze osób starszych, (badani osiągnęli gorsze wyniki w wykonywaniu zadań wymagających wysiłku umysłowego).
- Podwyższony poziom stresu zaobserwowano nawet po jednokrotnej ekspozycji na protekcyjny styl mowy.

Na specjalną uwagę w kontekście negatywnych następstw komunikacji typu *elderspeak* zasługuje zjawisko określane jako „obwinianie ofiary” (*„blame the victim”*) lub obwinianie odbiorcy komunikatu (*„blame the recipient”*).¹⁹ Adresat protekcyjnej mowy postrzegany jest przez osoby trzecie zgodnie z wymową protekcyjnego komunikatu wysyłanego przez nadawcę. Staje się „ofiara” przekazu, na który nie miał wpływu, a który kreuje jego stereotypowy wizerunek jako osoby zależnej, niekompetentnej, niezadowolonej z życia.

Osoby starsze wobec protekcyjnego stylu komunikacji – wybór odpowiedniej reakcji

Sposób reakcji osoby starszej na protekcyjne komunikaty kierowane przez uczestników międzypokoleniowych relacji może mieć wpływ na to, jak jest postrzegana.

¹⁸ Keaton, Giles, 2015; Ryan i inni, 2006; Levy, 2003; Kemper i Harden, 1999, Hehman, Bugental, 2015

¹⁹ Ryan, Anas, Friedman, 2006; Nussbaum i inni, 2005

Badania wykazują, że określony typ reakcji może wpłynąć na społeczną ocenę nie tylko osoby starszej, ale również na postrzeganie jego partnera.²⁰ Wyróżnić można kilka potencjalnych reakcji osoby starszej w odpowiedzi na *elderspeak*.

- Odpowiedź pasywna może wystąpić w dwóch wariantach, istotnie różniących się co do odczuć adresata na temat mowy *elderspeak*:
 - 1) brak reakcji osoby starszej na protekcyjnalne wypowiedzi nie musi oznaczać wewnętrznej aprobaty dla takich zachowań. Jest jednak dowodem na to, że unika otwartego wyrażenia swojej opinii. Postawa braku reakcji niesie ryzyko zachęty dla nadawcy do powtarzania wypowiedzi typu *elderspeak* i dodatkowo wzmocnienia negatywnego stereotypu osoby starszej jako pasywnej.
 - 2) odpowiedź pasywna akceptująca *elderspeak*. Tego typu postawa wobec protekcyjnalnego stylu jest właściwa osobom starszym, które mają silną potrzebę troski i opiekuńczości ze strony środowiska. Występuje głównie w warunkach instytucjonalnych.
- Odpowiedź asertywna. Wyraża wprost odczucia odbiorcy, który w otwarty, bezpośredni sposób oznajmia nadawcy, że nie chce, by w relacjach z nim pojawiała się mowa typu *elderspeak*.
- Odpowiedź z poczuciem humoru. Można ją również nazwać pośrednio asertywną. Osoba za pomocą żartobliwych słów komentuje adresowane do niej wypowiedzi *elderspeak*, co pozwala jej okazać, w złagodzonej humorem formie, swoją postawę wobec protekcyjnalnego stylu mowy oraz pożądanego sposobu porozumiewania się.
- Odpowiedź agresywna. Ujawniająca negatywne emocje w gwałtowny sposób. W odpowiedzi na protekcyjnalny komunikat, domaga się innego traktowania, na poziomie niewerbalnym towarzyszy jej podniesiony, rozkazujący ton głosu.

Z badań wynika, że w zależności od warunków (środowisko instytucjonalne lub nieinstytucjonalne) pewne zachowania mogą być bardziej akceptowane przez personel lub osoby starsze.²¹

Jednak generalnie zachowania asertywne okazywane przez osoby starsze w komunikacji międzypokoleniowej, zyskują wysoką ocenę. Asertywne osoby starsze postrzegane są jako bardziej kompetentne, osiągające więcej celów i chętnie deklarujące

²⁰ Ryan i inni., 2000; Ryan, Anas i Friedman, 2006

²¹ Ryan i inni., 2000; Ryan, Anas i Friedman, 2006

angażowanie się w przyszłości w kolejne interakcje. Jednocześnie asertywne zachowania związane są z pozytywnym obrazem samego siebie.

Użycie żartobliwej formy odpowiedzi na protekcyjny styl mowy jest rozwiązaniem, które dobrze się sprawdza także w warunkach instytucjonalnych. Osoba potrafiąca zareagować z poczuciem humoru jest postrzegana jako bardziej kompetentna niż osoba biernie przyjmująca mowę *elderspeak*. Żartobliwa w tonie odpowiedź pozwala przy tym na przyjazny ton relacji oraz zachowania grzecznościowe, co jest ważne dla osób starszych.

Promowanie asertywnych zachowań komunikacyjnych osób starszych w odpowiedzi na protekcyjny sposób komunikowania się jest postawą sugerowaną przez badaczy komunikacji *elderspeak*.²²

Jak wspomagać komunikację z osobami starszymi

Język jest istotnym elementem wyrażającym nasz stosunek do otaczającego świata i ludzi. Odzwierciedla nastawienie wobec partnerów relacji społecznych i przekazuje przekonania na temat ludzi, z którymi się kontaktujemy. Przekaz odbywa się nie tylko za pośrednictwem werbalnych treści, ale również przez sposób porozumiewania się.

W komunikacji międzypokoleniowej każda ze stron relacji może być sprawcą lub ofiarą ageizmu. Przekazywanie negatywnych postaw wobec starzenia się oraz stereotypowych przekonań na temat starości dokonuje się często w sposób nieświadomy dla samego nadawcy. Również odbiorca komunikatu *elderspeak* może nie być świadomy, że podlega oddziaływaniu mowy opartej na negatywnych stereotypach lub uprzedzeniach. Jednak konsekwencje tego typu komunikacji wpływają na funkcjonowanie osób starszych, na sposób myślenia o sobie, na rzeczywiste zachowania, na postawy wobec innych. Wybór języka używanego w kontaktach z osobami starszymi może promować, wzmacniać ich autonomię i aktywność życiową lub przeciwnie – niesamodzielność i zależność.

Na poziomie możliwości praktycznych oznacza to:

- działania skierowane do szerokich kręgów społecznych o charakterze edukacyjnym, mające na celu podniesienie świadomości społecznej w obszarze komunikacji z osobami starszymi oraz przedstawienie potencjalnie negatywnych skutków mowy *elderspeak*,

²² Ryan i inn., 2006; Harwood i inn., 1993

- trening umiejętności komunikacyjnych dla osób starszych, zwłaszcza w zakresie sposobu radzenia sobie z protekcyjnym traktowaniem i wspierania umiejętności asertywnego zachowania,
- program edukacyjno-treningowy w zakresie komunikacji dla osób pracujących z osobami starszymi, zwłaszcza w instytucjach zajmujących się świadczeniem pomocy. Uświadomienie niebezpieczeństw i pułapek języka *elderspeak* w relacjach z osobami starszymi Wskazanie na alternatywne efektywne sposoby komunikacji.

Bibliografia:

- ❖ Ashburn, G., Gordon, A. (1981). Features of a simplified register in speech to elderly conversationalists. *International Journal of Psycholinguistics*, 7, 31-43
- ❖ Baranowska M. (1994). To jest wasze życie. Być sobą w chorobie przewlekłej. Kraków: Wydawnictwo Znak
- ❖ Caporaël, L. (1981). The paralanguage of caregiving: Baby talk to the institutionalized aged. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 876-884.
- ❖ Caporaël, L. R., Lukaszewski, M. P., & Culbertson, G. H. (1983). Secondary babytalk: Judgments of institutionalized elderly and their caregivers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 746-754.
- ❖ Franzke, A.W. (1987). The effects of assertiveness training on older adults. *The Gerontologist*, 27, 13-16.
- ❖ Giles, H., Coupland, N., Coupland, J. (1991). Accommodation theory: Communication, context, and consequence. [W:] H. Giles, J. Coupland, N. Coupland (red.), *Studies in emotion and social interaction. Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics* (1-68). New York, NY: Cambridge University Press.
- ❖ Grimme, T.M., Buchanan, J., Afflerbach, S. (2015). Understanding Elderspeak from the Perspective of Certified Nursing Assistants. *Journal of Gerontological Nursing*, 41 (11), 42-49
- ❖ Hehman, J. A., Bugental, D.B. (2015). Responses to Patronizing Communication and Factors That Attenuate Those Responses. *Psychology and Aging*. 30(3), 552–560
- ❖ Hess.T. (2006) Attitudes toward Aging and Their Effects in Behavior. [W:] J.E. Birren, K. W.Schaie, R. P. Abeles, M. Gatz , T.A. Salthouse (red.), *Handbook of the Psychology of Aging (Sixth Edition, 379-406)*. Academic Press.
- ❖ Hummert, M. L., Shaner, J. L. (1994). Patronizing speech to the elderly as a function of stereotyping. *Communication Studies*, 45, 145-158
- ❖ Kemper, S., & Harden, T. (1999). Experimentally disentangling what's beneficial about elderspeak from what's not. *Psychology and Aging*, 14, 656-670.
- ❖ Keaton, S. A., Giles, H. (2016) Subjective Health: The Roles of Communication, Language, Aging, Stereotypes, and Culture. *International Journal of Society, Culture & Language*, 4(2),1-10

http://www.ijscsl.net/article_14291_887f586071a58f1490cafd1c7df2a4.pdf

- ❖ Maas, A., Arcuri, L. (1999). Język a stereotypizacja. [W:] C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone (red.). *Stereotypy i uprzedzenia*. (161-188) Gdańsk: GWP
- ❖ Martin J. (1999). Communication and interpersonal effectiveness: skills training for older adults. *Educational Gerontology*, 25, 269-284
- ❖ Nussbaum, J.F., Pitts, M.J., Huber, F.N., Raup Krieger, J.L., Ohs, J.E. (2005). Ageism and ageist language across the life span: Intimate relationships and non-intimate interactions. *Journal of Social Issue*, 61(2), 287-305
- ❖ O'Connor, B.P., St Pierre, E.S. (2004). Older persons' perceptions of the frequency and meaning of elderspeak from family, friends, and service workers. *The International Journal of Aging and Human Development*; 58(3),197-221
- ❖ Palmore, E. (2001). The ageism survey: First findings. *The Gerontologist*, 41 (5), 572-575
- ❖ Parlak D. (2000). Komunikacja z ludźmi starszymi w ramach relacji opiekuńczo-terapeutycznych. [W:] A. Panek, Z. Szarota (red.) *Zrozumieć starość*.(39-47) Kraków: Oficyna Wydawnicza Text
- ❖ Ryan, E. B., Kennaley, D. E., Pratt, M.W., Shumovich, M. A. (2000). Evaluations by staff, residents, and community seniors of patronizing speech: Impact of passive, assertive, or humorous response. *Psychology and Aging*, 15, 272-285.
- ❖ Ryan, E.B., Anas A.P., Gruneir, A. J. S.(2006). Evaluations of Overhelping and Underhelping Communication. Do Old Age and Physical Disability Matter? *Journal of Language and Social Psychology*, 25 (1) p. 97-107
- ❖ Ryan, E. B., Anas, A. P., Friedman, D. (2006).Evaluations of older adult assertiveness in problematic clinical encounters. *Journal of Language and Social Psychology*. 25 (2),p.129-145
- ❖ Thimm, C., Rademacher, U., Kruse, L. (1998). Age stereotypes and patronizing messages: Features of age-adapted speech in technical instructions to the elderly. *Journal of Applied Communication Research*, 26, 66-82.
- ❖ Williams, K., Kemper, S., Hummert, M. L. (2004). Enhancing communication with older adults: Overcoming elderspeak. *Journal of Gerontological Nursing*, 30 (10), 17-25.
- ❖ Williams K, Warren C. (2009).Communication in assisted living. *Journal of Aging Studies*; 23, 24–36.

- ❖ Zebrowitz. L.A. (1999). Wygląd zewnętrzny jako podstawa stereotypizacji. [W:] C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone (red.). *Stereotypy i uprzedzenia*. (68-96) Gdańsk: GWP

Danuta Parlak

psycholog, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz studiów doktoranckich (Szkoła Nauk Społecznych przy IFIS PAN, Warszawa); doświadczenie pracy wykładowcy akademickiego oraz pracy psychologa z osobami starszymi. Zainteresowania tematyką starzenia obejmują: poznawcze i społeczne funkcjonowanie osób starszych, w tym przyjmowanie perspektywy i empatia, mowa i komunikacja ludzi starszych, zjawisko ageizmu i dyskryminacji osób starszych.

Autorka publikacji w monografiach naukowych oraz czasopismach „Gerontologia polska”, „Praca socjalna”, „tematy”.

Członkini Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich.